

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Αναμφίβολα, είναι γνωστό πως η εκπαίδευση στην αρχαία Ελλάδα επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη ενός δυναμικού πολιτιστικού συνεχούς, που συνδέει το παρελθόν με το μέλλον, επεκτάθηκε στην ευρωπαϊκή ήπειρο και στις κτήσεις της : είναι γνωστό σήμερα με τον όρο δυτικός πολιτισμός με κύρια χαρακτηριστικά την δημοκρατία και την καλλιέργεια των γραμμάτων και των τεχνών.

Η εκπαίδευση στην Αρχαία Σπάρτη

Σύμφωνα με το μύθο ο Σκύθης Ανάχαρσις, επιστρέφοντας από τα ταξίδια του, αναφέρει πως οι Σπαρτιάτες ήταν ο μόνος ελληνικός λαός με τον οποίο κατόρθωσε να συζητήσει λογικά, γιατί μόνον αυτός είχε το χρόνο να είναι σοφός. Παρ όλες τις αντιρρήσεις του Ηρόδοτου, φαίνεται πως οι Σπαρτιάτες είχαν άφθονο χρόνο στη διάθεσή τους, όντας απελευθερωμένοι σχετικά από την ανάγκη του πλουτισμού. Δεν ασκούσαν εμπόριο μήτε ήταν απασχολημένοι με κάποιο επάγγελμα. Έτσι, περνούσαν όλο το χρόνο τους αφιερωμένοι στην εκπαίδευσή τους σύμφωνα με τα σπαρτιατικά ιδεώδη. Ο χρόνος τους μοιραζόταν ανάμεσα στη φυσική εξάσκηση, τη στρατιωτική εκπαίδευση το κυνήγι τα δημόσια πράγματα και τις αποκαλούμενες «λέσχες», στις οποίες δεν επιτρέπονταν οι συζητήσεις για δουλειές, παρά μόνο για ό,τι θεωρείτο ευγενές.

Τα σπαρτιατικά σχολεία ήταν μόνο για τους ομοίους, δηλαδή για εκείνους που μπορούσαν να πληρώσουν την εγγραφή σε είδος. Ωστόσο, εκεί γίνονται δεκτά και άλλα παιδιά, αρκελι κάποιος να

συνεισέφερε εκ μέρους τους το απαιτούμενο τίμημα, προκειμένου να συνοδεύουν οι εντεταλμένοι δούλοι τα παιδιά στο σχολείο. Η απόδοση της ιδιότητας του πολίτη γινόταν μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν η αξία τους ή οι υπηρεσίες ήταν τέτοιες που η πόλη-κράτος τις αναγνώριζε. Άλλοι μαθητές παρόμοιου είδους ήταν οι μόθωνες ή μόθακες και οι τρόφιμοι. Η διαφορά με τους τρόφιμους βρίσκεται στο γεγονός ότι ήταν παιδιά ελεύθερων Σπαρτιατών και συνεπώς είχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα.

Στη Σπάρτη, σε αυτό το απόλυτα οργανωμένο κράτος, τα αγόρια έμεναν στο σπίτι μέχρι τα επτά τους χρόνια. Οι γονείς φρόντιζαν να παίρνουν μαζί τους τα αρσενικά παιδιά στα φειδίτια ή φιλίτια, τις κοινές τράπεζες των Σπαρτιατών. Ακούγοντας τις συζητήσεις τους πάνω σε πολιτικά θέματα, τα αγόρια ήδη εκπαιδεύονταν στον σπαρτιατικό τρόπο ζωής. Τα κορίτσια έμεναν στο σπίτι και έπαιρναν το γεύμα μαζί με τη μητέρα τους.

Μετά τα επτά τους χρόνια τα αγόρια απομακρύνονταν από το σπίτι και οργανώνονταν σε έναν ιδιαίτερα συστηματικό τρόπο εκπαίδευσης -ανάλογο με εκείνον της Κρήτης- σε αγέλες ή βούες. Υποδιαιρέσεις των αγελών ήταν οι ίλες, οι οποίες πιθανώς είχαν δύναμη 64 αγοριών. Οι αγέλες τρέφονταν, κοιμόνταν και έπαιζαν μαζί και βρίσκονταν υπό την εποπτεία του παιδονόμου, ενός πολίτη που απολάμβανε του γενικού σεβασμού και κατείχε υψηλή θέση. Βοηθοί του ήταν οι μαστιγοφόροι, οι οποίοι επέβαλαν τη σκληρή πειθαρχία, για την οποία τόσο φημισμένη ήταν η σπαρτιατική κοινωνία. Ακόμη και όταν έλειπε ο παιδονόμος ή οι μαστιγοφόροι, φαίνεται πως η πειθαρχία διατηρείτο ακέραια υπό την εποπτεία του βουαγόρα ή αγελάρχη,

δηλαδή του περισσότερο θαρραλέου και λογικού αγοριού σε κάθε αγέλη. Επίσης, σε κάθε σχολείο τοποθετείτο ένας νέος που είχε συμπληρώσει το 20ο έτος της ηλικίας του και ονομαζόταν εἶρην ή ιρήν. Εκείνος παρακολουθούσε προσεκτικά τις μάχες τους και τους χρησιμοποιούσε ως υπηρέτες στο σπίτι του για το γεύμα του. Αφού γευμάτιζαν όλοι μαζί, τότε ο εἶρην τους προέτρεπε να τραγουδήσουν και κατόπιν να συζητήσουν θέματα ηθικής ή πολιτικής.

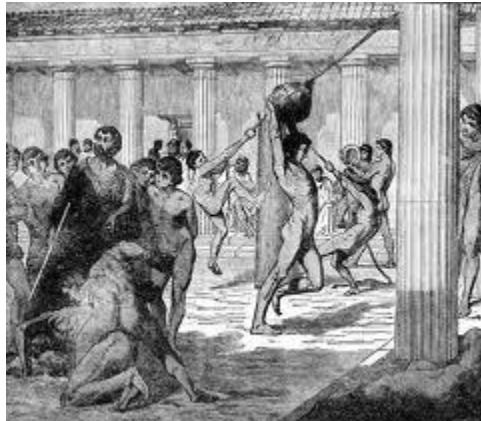
Στα δεκατρία τους χρόνια συμπλήρωναν την εκπαίδευση τους κάτω από την αρχηγία ενός συνετού και γενναίου νέου, τον επονομαζόμενο Έκρενα, όλοι υπό την επίβλεψη του Παιδονόμου και εκπαιδεύονταν στην γυμναστική, το τρέξιμο, το πήδημα, το πέταγμα ακοντίου και επίσης μάθαιναν να υποφέρουν στον πόνο στις κακουχίες δηλαδή, στην πείνα, τη δίψα, το κρύο, την κούραση και την έλλειψη ύπνου. Περπατούσαν ξυπόλυτα, πλένονταν στα κρύα νερά του Ευρώτα και ντύνονταν με το ίδιο ένδυμα καλοκαίρι και χειμώνα, που τους έδινε η πολιτεία μια φορά τον χρόνο. Δεν χρησιμοποιούσαν σκεπάσματα και κοιμόντουσαν πάνω σε καλαμιές και άχυρα, που τα έκοβαν χωρίς μαχαίρια, από τις όχθες του ποταμού Ευρώτα.

Το κύριο φαγητό τους ήταν ο μέλανας ζωμός, αλλά τα ενθάρρυναν να κλέβουν τροφή, για να συμπληρώνουν την ελάχιστη που ελάμβαναν, αν όμως συλλαμβάνονταν απ' αυτοφώρω τα τιμωρούσαν. Επίσης έτρωγαν πολύ μέλι. Επί ένα ολόκληρο μήνα, πριν να τελειώσουν τα γυμνάσια, επροπονούντο και έτρωγαν αποκλειστικά μέλι.

Γράμματα μάθαιναν λίγα, ίσα να διαβάζουν και να γράφουν. Τα

συμβούλευαν να μη σπαταλούν τις λέξεις δηλαδή να μην φλυαρούν, αλλά να μιλάνε επί της ουσίας (Λακωνικά) δηλαδή σύντομα και με ουσία. Μάθαιναν επίσης, στρατιωτικά ποιήματα, τραγούδια πολεμικά, πώς να χορεύουν, και να απαγγέλλουν αποσπάσματα από τον Όμηρο.

Ο κύριος σκοπός της Αγωγής ήταν να τα πειθαρχήσουν ώστε να υπομένουν στις κακουχίες. Μια φορά τον χρόνο τα δοκίμαζαν για την αντοχή τους μπροστά στον βωμό της Όρθιας Αρτέμιδος, στο παιχνίδι που έκλεβαν τυριά και τα μαστίγωναν αλύπητα. Ήταν όμως τόσο σκληρή η δοκιμασία του εθίμου, που πολλά πέθαναν στην προσπάθεια τους να αποδειχτούν άξια. Αυτά τα οποία υπέφεραν χωρίς γογγυσμούς και κλάματα, τα στεφάνωναν.

Η εκπαίδευση στην Αρχαία Αθήνα

Στη Λακωνία και την Κρήτη –κυρίως αγροτικές περιοχές που στηρίζονταν στο σύστημα της γαιοκτησίας- δεν υπήρχε η ανάγκη εκπαίδευσης σε θέματα που σχετιζόνταν με το εμπόριο ή τη βιοτεχνία. Θα περίμενε, λοιπόν, κανείς να ανακαλύψει πολλά τέτοια στοιχεία στους Αθηναίους ή τους Έλληνες της Μ. Ασίας. Η πραγματικότητα, όμως, ήταν εντελώς διαφορετική. Για τον Έλληνα η λέξη εκπαίδευση σήμαινε εκπαίδευση του χαρακτήρα, αρμονική ανάπτυξη του σώματος, του νου και της φαντασίας και συνεπώς κάθε είδους τεχνική εκπαίδευση αποκλειόταν από τα ελληνικά σχολεία ως βάνουσος. Ο Ηρόδοτος ισχυρίζεται πως απέκτησαν αυτή την άποψη από τους λαούς που τους περιέβαλαν. Με τη σειρά του ο Πλάτων θεωρεί τον έμπορο ή τον τεχνίτη ακατάλληλο ως ενεργό πολίτη, όπως και ο Αριστοτέλης, ο οποίος θεωρεί ανάξιο ό,τι παρεμβάλλεται στη σωματική ή τη διανοητική ανάπτυξη.

Πώς, λοιπόν, διδάσκονταν οι τέχνες και το εμπόριο στην αρχαία Ελλάδα; Από τις φιλολογικές μαρτυρίες που διαθέτουμε, οι τέχνες ή το εμπόριο ήταν κυρίως κληρονομική ενασχόληση. «Οι γιοι των τεχνιτών μαθαίνουν την τέχνη του πατέρα τους, όσο μπορούν οι πατέρες και οι όμοιοί τους να τη διδάξουν». Στη

Δημοκρατία ο Πλάτων αναφέρει πως οι παίδες, των κεραμιστών - μια λέξη που περιλαμβάνει τους γιους και τους μαθητευόμενους- είναι στην πραγματικότητα υπηρέτες και βοηθοί για μακρύ χρονικό διάστημα, πριν τους επιτραπεί να φτιάξουν το δικό τους κεραμικό. Οι μαθητές ενός γιατρού που ονομαζόταν Πιπταλός αναφέρονται από τον Αριστοφάνη, ενώ ο κωμωδιογράφος Σωσίπατρος βάζει έναν μάγειρα να λέει πως οι μαθητές του πρέπει να γνωρίζουν αστρολογία, αρχιτεκτονική και στρατηγική, πριν έρθουν να μαθητεύσουν δίπλα του. Με τη σειρά του ο Σόλων, προκειμένου να ενθαρρύνει τους αθηναίους τεχνίτες, έλεγε πως «ο πατέρας που δε δίδαξε το γιο του κάποια τέχνη, δεν μπορεί να απαιτεί βοήθεια στα γεράματά του».

Όταν το αγόρι γινόταν επτά χρόνων άρχιζε να πηγαίνει στο σχολείο μαζί με έναν ηλικιωμένο έμπιστο δούλο που καθόταν μαζί του τις ώρες του σχολείου και επίσης του δίδασκε καλούς τρόπους. Τα μαθήματα άρχιζαν νωρίς το πρωί και συνεχίζονταν ως το απόγευμα με μία μικρή διακοπή για φαγητό. Το πρόγραμμα του σχολείου περιελάμβανε ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, μουσική, ποιήματα, τραγούδια, χορό και γυμναστική.

Έγραφαν πάνω σε ξύλινες πλάκες αλειμμένες με κερί, χρησιμοποιώντας μυτερό εργαλείο. Έγραφαν επίσης και σε παπύρους με μελάνι και για πένα είχαν ένα καλάμι. Όταν μάθαινε ο μαθητής να διαβάζει και να γράφει, αποστήθιζε στίχους από τα Ομηρικά Έπη. Για το μάθημα της αριθμητικής τα παιδιά χρησιμοποιούσαν στην αρχή τα δάκτυλά τους, τον άβακα και αργότερα τον πυθαγόρειο πίνακα.

Το μάθημα της μουσικής ήταν βάση της εκπαίδευσης. Οι αρχαίοι Αθηναίοι δεν μπορούσαν να θεωρήσουν έναν άνθρωπο μορφωμένο αν δεν ήξερε μουσική. Τα παιδιά μάθαιναν να παίζουν μουσικά όργανα και γινόταν επίσης μάθημα τραγουδιού και χορού.

Όταν το αγόρι έφθανε στα δώδεκα χρόνια του, άρχιζε να γυμνάζει το σώμα του. Το μάθημα της γυμναστικής γινόταν στις παλαιστρες. Τα παιδιά πρώτα πλένονταν, μετά άλειφαν το σώμα τους με λάδι και έβαζαν επάνω τους ψιλή άμμο ή σκόνη. Ασκούνταν στην πάλη, στο δρόμο, στο πήδημα, στο δίσκο και το ακόντιο. Όταν τελείωναν τη γυμναστική, καθάριζαν το σώμα τους και λούζονταν στην πηγή.

Τα παιδιά των φτωχών Αθηναίων σταματούσαν το σχολείο μόλις μάθαιναν τις βασικές γνώσεις και άρχιζαν να μαθαίνουν μία τέχνη. Τα παιδιά των πλουσίων συνέχιζαν τις σπουδές τους μέχρι τα δεκαοχτώ τους χρόνια. Στα δεκαοχτώ τους χρόνια γίνονταν έφηβοι. Τότε οι γονείς τους τα πήγαιναν στους αντιπροσώπους της πόλης και σε επίσημη τελετή λάβαιναν το δόρυ, την περικεφαλαία και την ασπίδα και έδιναν τον όρκο του Αθηναίου πολίτη πάνω στην Ακρόπολη. Όταν έφθαναν στα είκοσί τους χρόνια, ήταν πολίτες του κράτους και ήταν ελεύθεροι να λαμβάνουν μέρος σε όλες τις εκδηλώσεις της πόλης. Το σύνηθες σύστημα της πρωτοβάθμιας -θα μπορούσαμε να πούμε- εκπαίδευσης στην Αθήνα ήταν ευθύνη των γραμματιστών, των κιθαριστών και των παιδοτρίβων. Οι γραμματιστές δίδασκαν γραφή, ανάγνωση και στοιχεία αριθμητικής και δίδασκαν τους μαθητές τους να διαβάζουν και να μαθαίνουν από στήθους τους μεγάλους ποιητές -Όμηρο Ησίοδο κ.α. Οι κιθαριστές με τη σειρά τους δίδασκαν τα αγόρια πώς να παίζουν την επτάχορδη λύρα και να τραγουδούν τα έργα των λυρικών ποιητών. Οι παιδοτρίβες φρόντιζαν για τη φυσική τους ανάπτυξη με τρόπο επιστημονικό. Τους δίδασκαν την πάλη, το παγκράτιο, την πυγμαχία, το τρέξιμο, τη ρίψη του δίσκου, το άλμα και ποικίλες άλλες ασκήσεις στην παλαιστρα. Σε αυτό το τριπλό σύστημα ενίοτε προστίθετο και το σχέδιο ή η ζωγραφική, ειδικότερα από τα τέλη του 4ου αιώνα. Ωστόσο, το σύνηθες σύστημα εκπαίδευσης περιελάμβανε

Ο ρόλος των φορέων αγωγής

Παραμάννα: ήταν δούλη ή φτωχή ελεύθερη, έμμισθη, που φρόντιζε μαζί με τη μητέρα τα παιδιά στη βρεφική και νηπιακή ηλικία. Η γυναίκα που θήλαζε το βρέφος ονομαζόταν «τίτθη», και εκείνη που είχε τη γενική φροντίδα του παιδιού, «τιθήνη» ή «τροφός».

Παιδαγωγός: δεν είχε τη σημασία που έχει σήμερα η λέξη. Ο ρόλος του ήταν μόνο συνοδευτικός: ήταν δούλος που συνόδευε το παιδί στους περιπάτους και αργότερα στο σχολείο, το συμβούλευε και επέβλεπε τη μελέτη των μαθημάτων του και τη συμπεριφορά του.

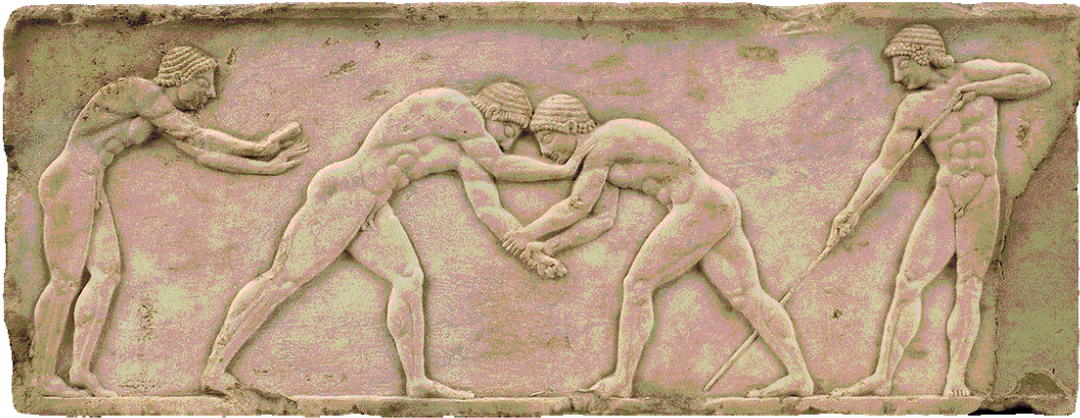
Γραμματιστής: δίδασκε ανάγνωση, αριθμητική και γραφή. Συνήθιζε τα παιδιά να απομνημονεύουν και να απαγγέλλουν ποιήματα μεγάλων ποιητών, από τα οποία οι μαθητές αντλούσαν συμβουλές, διδάγματα και πρότυπα που ήθελαν να μιμηθούν.

Κιθαριστής: δίδασκε τραγούδι, αλλά και την τέχνη του αυλού, της κιθάρας και της λύρας. Η μουσική είχε σπουδαία θέση στην εκπαίδευση των νέων. Πίστευαν ότι συνέβαλλε στην ημέρωση της ψυχής και στη διαμόρφωση εύρυθμου χαρακτήρα μεταδίδοντας την αίσθηση του μέτρου και της ισορροπίας.

Παιδοτρίβης: αναλάμβανε την εκγύμναση των νέων στην «παλαίστρα», ένα τετράγωνο γήπεδο περιτριγυρισμένο από τοίχους. Οι Αθηναίοι στόχευαν στη σύζευξη υγιούς ψυχής και υγιούς σώματος («νοῦς ὑγιῆς ἐν σώματι ὑγιῆς»).

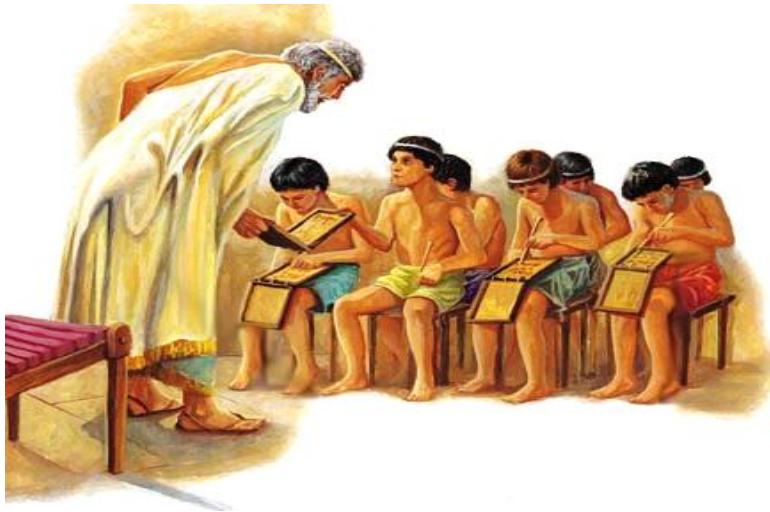
Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ

Κατά την πρώτη περίοδο της δημοκρατικής εποχής δεν υπήρχαν δημόσια σχολεία στη Ρώμη, έτσι τα αγόρια διδάσκονταν ανάγνωση και γραφή από τους γονείς τους ή από μορφωμένους σκλάβους, που ονομάζονταν «παιδαγωγοί» και που συνήθως ήταν ελληνικής καταγωγής.

Πρωταρχικός σκοπός της μόρφωσης στην εν λόγω περίοδο ήταν η εκπαίδευση των νεαρών ανδρών στις αγροτικές εργασίες, τον πόλεμο, τις ρωμαϊκές παραδόσεις και τα δημόσια πράγματα. Τα νεαρά αγόρια μάθαιναν πολλά για τη ζωή του πολίτη συνοδεύοντας τον πατέρα τους σε θρησκευτικές και πολιτικές εκδηλώσεις, όπως για παράδειγμα τις συνεδριάσεις της Συγκλήτου για τους νεαρούς ευγενείς. Οι γιοι των ευγενών γίνονταν μαθητές κάποιας διακεκριμένης πολιτικής φιγούρας σε ηλικία 16 ετών, ενώ συμμετείχαν σε στρατιωτικές εκστρατείες από την ηλικία των 17 (το σύστημα αυτό συνεχίστηκε από ορισμένες οικογένειες και κατά την αυτοκρατορική περίοδο). Οι εκπαιδευτικές πρακτικές διαμορφώθηκαν εκ νέου μετά την κατάκτηση των ελληνιστικών βασιλείων τον 3ο αιώνα π.Χ. και τη συνακόλουθη ελληνική επιρροή, αν και πρέπει να τονιστεί πως η εκπαίδευση των Ρωμαίων παρουσίαζε σημαντικές διαφορές από την ελληνική.

Εφόσον οι γονείς τους διέθεταν τα κατάλληλα οικονομικά μέσα, τα αγόρια και κάποια κορίτσια αποστέλλονταν στην ηλικία των 7 ετών σε ιδιωτικό σχολείο εκτός σπιτιού που ονομαζόταν «ludus», όπου ένας δάσκαλος (ο οποίος καλούταν «litterator» ή «magister ludi» και ήταν συχνά ελληνικής καταγωγής) τα δίδασκε ανάγνωση, γραφή, αριθμητική και μερικές φορές ελληνικά, μέχρι την ηλικία των 11. Μπαίνοντας στα 12 οι μαθητές εντάσσονταν στη «δευτεροβάθμια εκπαίδευση», όπου ένας δάσκαλος (που αποκαλούνταν πλέον «grammaticus») τους δίδασκε ελληνική και ρωμαϊκή λογοτεχνία. Στην ηλικία των 16 ορισμένοι μαθητές φοιτούσαν σε σχολές ρητορικής, όπου ο δάσκαλος, σχεδόν πάντα Έλληνας, ονομαζόταν «ρήτωρ». Η εκπαίδευση αυτού του επιπέδου προετοίμαζε τους νέους για νομική καριέρα και απαιτούσε από τους διδασκομένους να αποστηθίζουν τους ρωμαϊκούς νόμους. Οι μαθητές πήγαιναν στο σχολείο καθημερινά, εκτός από τις θρησκευτικές αργίες και αυτές της αγοράς. Υπήρχε επίσης ο θεσμός των καλοκαιρινών διακοπών.

Από τη μαθήτριά

Βασιλική Πάτκα